

TÜRKİYE TARIM EKONOMİSİNİN 1980-2002 DÖNEMİNDEKİ GELİŞİMİ

Prof. Dr. Tayfun Özkaya*

Ar. Gör. Ayşe Uzman* Ar. Gör. Hakan Adanacıoğlu*

Giriş

İnceleyeceğimiz dönem öncesinde; dış ödemeler dengesi büyük açıklar vermiş ve döviz varlığı çok düşük düzeylere düşmüştür. Bu dönem başlarken, çiftçi eline geçen fiyatlar baskı altına alınmış, ihracat ise vergi iadeleri ile teşvik edilmeye çalışılmıştır. Tarımda da üretim kapasitesinde önemli bir artış olmaksızın daha çok ihracat yapılmaya çalışılmıştır. Tarımda üretim artışları, çoğunluğu hibrit ve ithal tohumlukların daha geniş ölçüler içinde kullanılmasına bağlanmıştır. Dönemin ilk on yılında tarım sektörü IMF, Dünya Bankası önerileri doğrultusunda “yeniden yapılanmış” ve tarıma yönelik kamu işletmeciliği yok edilmeye başlanmıştır. 1984’lerde Tarım Bakanlığı reorganizasyonu ile Bakanlık hizmetleri iyileşmek yerine gerileme sürecine girmiştir. Dönemin sonuna doğru dış müdahaleler yoğunlaşmış, artık destekleme alımlarının tümünden kaldırılması, tarım satış kooperatiflerin özelleştirilmesi yoluna gidilmesi gibi aşamalara ulaşmıştır.

Tarım Kesiminde Nüfus

Tarım kesiminde çalışan nüfus 1980 sonrası bazı yıllar düşmesine karşılık dönem sonunda daha büyük bir miktara ulaşmıştır (Çizelge 1). Bu sonuçta, bu dönemde sanayi ve hizmetler alanında yeterli yatırımların yapılmamış olması yanında bütün kesimlerde istihdamı azaltan teknolojik yeniliklerin yayılması da etkili olmuştur. Dolayısıyla daha önceki dönemlerde sanayileşmiş ülkelerin gerçekleştirdiği tarım alanında çalışan nüfusu azaltma olanağını Türkiye’nin gerçekleştirememesi ile karşı karşıyayız (Özkaya, 1996). Tarımsal üretimde nüfusun %10’lar düzeyine çekilmesi önerileri hiç bir rasyonel tutarlılığı olmadan ileri sürülmektedir. Son dönemlerde nerede ise “iyi köylü ölü köylüdür” derecesine yaklaşmış bir duygu ile hareket eden anlayışla çiftçilerin çoğunun kırsal alandan adeta sürülmesi istenmektedir. Kırsal alanlarda tarım dışı ekonomik etkinlikleri kooperatif yaklaşımla da birleştirerek yerleştirmek gibi bu sorunu sosyal sorunlara yolaçmadan çözüme yaklaşımları bazı çevreler tarafından göz ardı edilmiştir.

Tarımın Dış Ticaretteki Yeri

İncelediğimiz dönem başında tarım ürünleri dış ticaretinde Türkiye net ihracatçıdır. 1980-1999 arasında tarım ürünleri ihracatı 1.5 kat artmış iken, ithalatı 36 kez artmıştır. Epeyce yanlış olarak söylenen Türkiye’nin tarımda kendi kendine yettiği savı, olay yalnızca dış ticaret açısından ele alınırsa doğrudur. Yoksa tüketicilerimizin önceden yeterli besin aldığı anlamında bir yeterlilikten söz edilemez. Ancak dış ticaret açısından bir yeterlilik de asla küçümsenemez. Birçok ülke ekmek bulabilmek için çok acılar çekmektedir.

* Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Bölümü Bornova İzmir

Dönem sonunda Türkiye'nin tarım ürünlerinde net ithalatçı haline döndüğünü görüyoruz. 1995-1999 arasındaki beş yılın üçünde Türkiye net olarak tarım ürünleri ithalatçısıdır. Doğal olarak bu analizlere tarıma dayalı sanayi ürünleri

Çizelge 1 : Yıllar İtibariyle Tarımda İstihdam (1000)

Yıllar	İstihdam
1923	4850
1930	5605
1940	6699
1950	7939
1960	8940
1970	8835
1980	8960
1985	8837
1990	9233
1995	10226
1996	9962
1997	8219
1998	9534
1999	9709

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, <http://www.tarim.gov.tr>

katılarak da yapılabilir. Bu durumda Çizelge 3'de görüldüğü gibi 1996-1999 arasında ticaret dengesi bir miktar lehimize olmaktadır. 1999 yılında bu denge 1 milyar doların biraz üzerindedir. 1999 yılındaki dış ticaret açığının 14 milyar dolar olduğu düşünülürse tarım ve tarım ürünleri dış ticaretimizin bu açığın kapanmasındaki rolünün ne kadar az olduğu görülebilir. (bkz: Çizelge 3-4)

Çizelge 2 : Yıllar İtibariyle Kişi Başına GSMH, Tarımsal GSMH, Tarım Ürünleri İhracatı, İthalatı ve Farkları

YILLAR	GSMH/Kişi (\$)	Tar. GSMH (\$)	TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATI (milyon \$) (1)	TARIM ÜRÜNLERİ İTHALATI (milyon \$) (2)	FARK (1-2)
1980	1337	611	1672	51	1621
1981	1332	583	2219	125	2094
1982	1235	518	2140	176	1964
1983	1040	428	1881	138	1743
1984	1021	439	1749	418	1331
1985	1216	506	1719	375	1344
1986	1317	558	1886	457	1429
1987	1402	556	1853	782	1071
1988	1326	526	2341	499	1842
1989	1816	702	2126	1041	1085
1990	2715	1007	2347	1318	1029
1991	2666	1012	2683	808	1875
1992	2766	1016	2204	1178	1026
1993	3091	1159	2365	1664	701
1994	2192	839	2457	1209	1248
1995	2805	1146	2307	2444	-137
1996	3000	1255	2659	2885	-226
1997	3105	1323	2893	3093	-200
1998	3213	1384	2913	2597	316
1999	3106	1257	2592	1814	778
2000*	3339	1400	789	1062	-273

*6 Aylık

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, <http://www.tarim.gov.tr>

Çizelge 3: Tarım Ürünleri ve Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri İhracatının gelişimi (Milyon \$)

Yıllar	Toplam İhracat	Tarım Ürünleri İhracatı	Tarım Ürünleri İhracatının Toplam İhracattaki Payı (%)	Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler İhracatı	Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünleri İhracatı	Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler İhracatının Genel İhracattaki Payı (%)	Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünleri İhracatının Genel İhracattaki Payı (%)
1996	23.224	2.659	11.45	2.262	4.921	9.74	21.19
1997	26.261	2.893	11.02	2.537	5.430	9.66	20.68
1998	26.974	2.913	10.80	2.093	5.006	7.76	18.56
1999	26.588	2.592	9.75	1.799	4.391	6.77	16.51

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, <http://www.tarim.gov.tr>

Çizelge 4: Tarım Ürünleri ve Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri İthalatının Gelişimi (Milyon \$)

Yıllar	Toplam İthalat	Tarım Ürünleri İthalatı	Tarım Ürünleri İthalatının Toplam İthalattaki Payı (%)	Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler İthalatı	Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünleri İthalatı	Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler İthalatının Genel İthalattaki Payı (%)	Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünleri İthalatının Genel İthalattaki Payı (%)	Tarım Ürünlerinde Dış Ticaret Dengesi (İhracat-İthalat) (1)	İşlenmiş Tarım Ürünlerinde Dış Ticaret Dengesi (İhracat-İthalat) (2)	Tarım ve İşlenmiş Tarım Ürünlerinde Dış Ticaret Dengesi (1+2)
1996	43.627	2.885	6.61	1.759	4.644	4.03	10.64	-226	503	277
1997	48.559	3.093	6.37	1.624	4.717	3.34	9.71	-200	913	713
1998	45.921	2.597	5.66	1.541	4.138	3.36	9.01	316	552	868
1999	40.687	1.814	4.46	1.431	3.245	3.52	7.98	778	368	1146

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, <http://www.tarim.gov.tr>

Tarım İşletmeleri Sayısı ve İşletme Büyüklükleri

Tarım Sayımı verilerine göre, tarım işletmesi sayısı 1980-1991 arasında artmaya devam ettiği gibi küçük işletmelerin oranı da artmaya devam etmiştir. 1980 sayımında 50 dekar altındaki işletmelerin oranı % 60.56, işledikleri alan ise % 19.54 iken bu oranlar 1991'da % 60.74 ve % 22.12 olmuştur. Küçük işletmeler sorunu geçtiğimiz dönemde çözülmemiş, ağırlaşmıştır.

Çizelge 5: Tarım İşletmelerinin Ölçeği (1980-1991)

İşletme Büyüklüğü (dekar)	1980		1991	
	İşletme	Alan	İşletme	Alan
0-19	28,06	3,85	34,91	5,63
20-49	32,50	15,69	32,13	16,49
50-99	21,07	21,42	17,98	19,94
100-199	11,99	23,98	9,66	20,99
200-499	5,46	22,73	4,38	19,82
500+	0,79	12,34	0,93	17,13
	100	100	100	100
Milyon Adet	3,43		4,09	

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, 1998.

Üretim ve Verimler Bitkisel Ürünlerde

Dönem içinde bitkisel üretimde artışlar çok yeterli olmamıştır. Özellikle buğday verimi bu dönemde önceki dönemlere oranla çok yetersiz artmıştır. Buna karşılık pamuk, patates, şekerpancarı gibi ürünlerde verimler artmaya devam etmiştir. Sebze ve meyvalarda 1980-2000 döneminde bazıları hariç genellikle üretim artışları gerçekleşmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatına olabildiğince kapılarımızı açılmasına gerekçe yaratmak amacıyla ülkemizdeki verimlerin çok düşük olduğu yönünde kamu oyuna yapılan açıklamalar üzerinde de durmak yararlıdır. Genellikle Fransa'da ve Türkiye'de buğday verimi gibi yapılmaması gereken karşılaştırmalar yapılmaktadır. Ekolojik özellikler dikkate alınmadan yapılan bu karşılaştırmalar anlamsızdır. FAO verilerine göre 1999 yılında Türkiye buğday verimi, Fransa'nın veriminin % 29'u dur, ancak ABD'nin verimi de Fransa'nın % 40'ıdır. ABD, buğday verimi Fransa'dan düşük diye bu üretimden vazgeçmemektedir. Tam tersine Dünya'nın en büyük buğday ihracatçısıdır. Pamukta ABD veriminin Türkiye veriminin % 61'i, ayçiçeğinde ise % 90'ı olduğunu da biliyoruz. Türkiye'yi düşük verimler ülkesi diye yerden yere vuranlar bu istatistikleri incelememektedirler. Pamukta Türkiye üreticisine 6-9 cent dolayında prim verirken, ABD; 100 cent prim vermekte, Türkiye'den pamuk ithal edecek ithalatçıya da gene iyi koşullarda kredi vermektedir. Burada yoğun küreselleşme söylemine karşılık, daha verimsiz üretimin ABD'de desteklendiği izlenmekte, ancak Türkiye'ye tüm destekleri yok etmesi gerektiği empoze edilmektedir. Kısacası çifte standartlar geçerlidir. Ayrıca dekara verimlerin artışı konusunu saplantı haline getirmemek yararlıdır. Yoğun gübre, ilaç gibi dışa bağımlı girdileri kullanarak dekara verimi artırmak ne üreticiye ne ülke ekonomisine ne de tüketicilere yarar getirmektedir. Yoğun dış girdi (hem tarım dışı yani sanayiye dayalı, hem de ithalata dayalı olması anlamında) kullanımı besinleri ve çevreyi de yok etmektedir.

Çizelge 6: Seçilmiş Bazı Ürünlerde Üretim (1000 ton) (1970-2000)

Yıl	Buğday	İndeks	K.Fasul ye	İndeks	Pamuk	İndeks	Ş. Pancar ı	İndeks	Ayçiçe ği	İndeks	Patates	İndeks
1970	10000	100,00	138	100,00	400	100,00	4254	100,00	375	100,00	1915	100,00
1980	16500	165,00	165	119,57	500	125,00	6766	159,05	750	200,00	3000	156,66
1981	17000	170,00	160	115,94	488	122,00	11165	262,46	575	153,33	3000	156,66
1982	17500	175,00	165	119,57	489	122,25	12732	299,29	600	160,00	3000	156,66
1983	16400	164,00	175	126,81	522	130,50	12770	300,19	715	190,67	3050	159,27
1984	17200	172,00	164	118,84	580	145,00	11108	261,12	710	189,33	3200	167,10
1985	17000	170,00	170	123,19	518	129,50	9830	231,08	800	213,33	4100	214,10
1986	19000	190,00	170	123,19	518	129,50	10662	250,63	940	250,67	4000	208,88
1987	18900	189,00	210	152,17	537	134,25	12717	298,94	1100	293,33	4300	224,54
1988	20500	205,00	211	152,90	650	162,50	11534	271,13	1150	306,67	4350	227,15
1989	16200	162,00	193	139,86	617	154,25	10929	256,91	1250	333,33	4060	212,01
1990	20000	200,00	210	152,17	654	163,50	13986	328,77	860	229,33	4300	224,54
1991	20400	204,00	214	155,07	559	139,75	15474	363,75	800	213,33	4600	240,21
1992	19300	193,00	200	144,93	574	143,50	15126	355,57	950	253,33	4600	240,21
1993	21000	210,00	200	144,93	602	150,50	15621	367,21	815	217,33	4650	242,82
1994	17500	175,00	180	130,43	628	157,00	12944	304,28	740	197,33	4350	227,15
1995	18000	180,00	225	163,04	851	212,75	11171	262,60	900	240,00	4750	248,04
1996	18500	185,00	230	166,67	784	196,00	14543	341,87	780	208,00	4950	258,49
1997	18650	186,50	235	170,29	832	208,00	18401	432,56	900	240,00	5100	266,32
1998	21000	210,00	236	171,01	882	220,50	22283	523,81	860	229,33	5250	274,15
1999	18000	180,00	237	171,74	791	197,75	17102	402,02	950	253,33	6000	313,32
2000	21000	210,00	237	171,74	880	220,00	18821	442,43	800	213,33	5370	280,42

Kaynak : DİE, İstatistik Göstergeler, Çeşitli Yıllar, Ankara.

Çizelge 7: Seçilmiş Bazı Ürünlere Ait Verimler (Kg/Ha) (1970-2000)

Yıl	Buğday	İndeks	K.Fasul ye	İndeks	Pamuk	İndeks	Ş. Pancar ı	İndeks	Ayçiçe ği	İndeks	Patates	İndeks
1970	1163	100,00	1394	100,00	758	100,00	34348	100,00	1042	100,00	12355	100,00
1980	1829	157,27	1147	82,28	744	98,15	25119	73,13	1304	125,14	16393	132,68
1981	1838	158,04	1524	109,33	747	98,55	30987	90,21	1150	110,36	16667	134,90
1982	1944	167,15	1557	111,69	822	108,44	34199	99,57	1132	108,64	16667	134,90
1983	1777	152,79	1458	104,59	863	113,85	35440	103,18	1300	124,76	16486	133,44
1984	1911	164,32	1464	105,02	763	100,66	31439	91,53	1257	120,63	16842	136,32
1985	1818	156,32	1133	81,28	785	103,56	30486	88,76	1244	119,39	19807	160,32
1986	2032	174,72	1111	79,70	885	116,75	30535	88,90	1364	130,90	20408	165,18
1987	2007	172,57	1167	83,72	916	120,84	32476	94,55	1419	136,18	22165	179,40
1988	2173	186,84	1199	86,01	878	115,83	36356	105,85	1533	147,12	22194	179,64
1989	1732	148,93	1084	77,76	851	112,27	30917	90,01	1623	155,76	21653	175,26
1990	2116	181,94	1228	88,09	1021	134,70	36819	107,19	1201	115,26	22396	181,27
1991	2118	182,12	1202	86,23	935	123,35	38558	112,26	1410	135,32	22954	185,79
1992	2010	172,83	1190	85,37	900	118,73	37784	110,00	1550	148,75	23590	190,93
1993	2143	184,26	1235	88,59	1061	139,97	36908	107,45	1365	131,00	24219	196,03
1994	1786	153,57	1104	79,20	1080	142,48	31417	91,47	1263	121,21	22895	185,31
1995	1915	164,66	1324	94,98	1125	148,42	35774	104,15	1538	147,60	23750	192,23
1996	1979	170,16	1333	95,62	1054	139,05	34423	100,22	1357	130,23	23571	190,78
1997	1997	171,71	1343	96,34	1152	151,98	38928	113,33	1607	154,22	24171	195,64
1998	2234	192,09	1372	98,42	1166	153,83	44481	129,50	1468	140,88	25862	209,32
1999	1919	165,00	1362	97,70	1100	145,12	40409	117,65	1596	153,17	27273	220,74
2000	2234	192,09	1307	93,78	1314	173,35	39128	113,92	1476	141,65	26195	212,02

Kaynak : DİE, İstatistik Göstergeler, 1923-1998, Ankara.

Çizelge 8 : Seçilmiş Bazı Ürünlerde Üretim Miktarı (000ton) (1980-2000)

Yıl	Domates	İndeks	Biber (Dol. Biber)	İndeks	Biber (sivri)	İndeks	Patlıcan	İndeks	Kavun- Karpuz	İndeks
1980	3550	100,00	360	100,00	220	100,00	650	100,00	4450	100,00
1981	3600	101,41	375	104,17	225	102,27	700	107,69	4500	101,12
1982	3700	104,23	360	100,00	240	109,09	700	107,69	4500	101,12
1983	3700	104,23	400	111,11	240	109,09	665	102,31	4610	103,60
1984	4000	112,68	450	125,00	215	97,73	670	103,08	4800	107,87
1985	4900	138,03	490	136,11	235	106,82	680	104,62	5500	123,60
1986	5000	140,85	500	138,89	238	108,18	750	115,38	5000	112,36
1987	5000	140,85	500	138,89	250	113,64	710	109,23	5350	120,22
1988	5250	147,89	470	130,56	260	118,18	730	112,31	5250	117,98
1989	5750	161,97	525	145,83	328	149,09	720	110,77	4500	101,12
1990	6000	169,01	320	88,89	580	263,64	735	113,08	4950	111,24
1991	6200	174,65	350	97,22	570	259,09	750	115,38	5700	128,09
1992	6450	181,69	380	105,56	574	260,91	750	115,38	5300	119,10
1993	6150	173,24	385	106,94	580	263,64	750	115,38	4900	110,11
1994	6350	178,87	368	102,22	640	290,91	810	124,62	5400	121,35
1995	7250	204,23	330	91,67	750	340,91	750	115,38	5400	121,35
1996	7800	219,72	350	97,22	800	363,64	850	130,77	5800	130,34
1997	6600	185,92	330	91,67	800	363,64	847	130,31	5550	124,72
1998	8290	233,52	390	108,33	1010	459,09	915	140,77	5815	130,67
1999	8956	252,28	393	109,17	1069	485,91	976	150,15	5725	128,65
2000	8890	250,42	390	108,33	1090	495,45	924	142,15	5805	130,45

Kaynak : DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, Çeşitli Yıllar

Çizelge 9: Yıllar İtibariyle Seçilmiş Bazı Meyvelerde Meyve Veren Ağaç Sayısı (000 adet)

Yıllar	Elma	İnd.	Şeftali	İnd.	Üzüm*	İnd.	Zeytin	İnd.	Kayısı	İnd.	İncir	İnd.	Fındık	İnd.	Antep Fıstığı	İnd.	Ceviz	İndeks
1980	27850	100	7850	100	820	100	73750	100	8815	100	5900	100	247000	100	16150	100	3230	100
1981	28000	101	7960	101	800	98	76000	103	8800	100	5600	95	245300	99	17400	108	3180	98
1982	28500	102	8035	102	655	80	74600	101	8750	99	6400	108	246000	100	17400	108	3180	98
1983	29000	104	8500	108	655	80	74985	102	9900	112	7110	121	248000	100	17400	108	3200	99
1984	29650	106	8600	110	625	76	75000	102	10000	113	7500	127	248000	100	17600	109	3225	100
1985	30175	108	8730	111	625	76	75850	103	9450	107	8120	138	250000	101	18100	112	3275	101
1986	30200	108	8750	111	600	73	77000	104	9220	105	8680	147	251000	102	18640	115	3240	100
1987	30852	111	9320	119	590	72	79000	107	9347	106	8990	152	256690	104	18977	118	3255	101
1988	31200	112	10308	131	590	72	79319	108	9473	107	9150	155	260840	106	19343	120	3278	101
1989	31200	112	10315	131	597	73	79460	108	9734	110	9236	157	257400	104	20067	124	3275	101
1990	31500	113	10524	134	580	71	80600	109	9919	113	9654	164	264650	107	20385	126	3248	101
1991	31840	114	10700	136	586	71	81520	111	10239	116	9665	164	245574	99	21080	131	3338	103
1992	31470	113	10350	132	576	70	81260	110	10385	118	9580	162	240000	97	22000	136	3380	105
1993	31700	114	10370	132	567	69	81703	111	10673	121	9530	162	255271	103	22948	142	3419	106
1994	31587	113	10435	133	567	69	82192	111	11075	126	9525	161	259200	105	23340	145	3446	107
1995	32580	117	10655	136	565	69	81437	110	11471	130	9690	164	271150	110	23850	148	3453	107
1996	32135	115	10748	137	560	68	83200	113	11672	132	9700	164	270295	109	24480	152	3447	107
1997	32125	115	10970	140	545	66	85700	116	12235	139	9135	155	271730	110	25340	157	3445	107
1998	31970	115	11930	152	541	66	85850	116	12200	138	8970	152	273980	111	26050	161	3490	108
1999	32080	115	12050	154	535	65	87130	118	12460	141	8970	152	278900	113	26380	163	3525	109
2000	32300	116	12260	156	535	65	89200	121	12740	145	8950	152	282970	115	25445	158	3550	110

*Alan (ha)

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, Çeşitli Yıllar

Çizelge 10: Yıllar İtibariyle Seçilmiş Bazı Meyvelerin Üretim Miktarı (000 ton)

Yıllar	Elma	İndeks	Şeftali	İndeks	Üzüm	İndeks	Zeytin*	İndeks	Kayısı	İndeks	İncir	İndeks	Fındık	İndeks	Antep Fıstığı	İndeks	Ceviz	İndeks
1980	1430	100	240	100	3600	100	1350	100	160	100	205	100	250	100	7,5	100	122	100
1981	1450	101	265	110	3700	103	400	30	152	95	250	122	350	140	25	333	122	100
1982	1600	112	265	110	3650	101	1320	98	205	128	280	137	220	88	13	173	120	98
1983	1750	122	270	113	3400	94	400	30	245	153	330	161	395	158	25	333	125	102
1984	1900	133	235	98	3300	92	800	59	250	156	330	161	300	120	23	307	112	92
1985	1900	133	200	83	3300	92	600	44	202	126	340	166	180	72	35	467	110	90
1986	1865	130	275	115	3000	83	1010	75	350	219	370	180	300	120	30	400	110	90
1987	1680	117	235	98	3300	92	600	44	250	156	355	173	280	112	30	400	110	90
1988	1950	136	328	137	3350	93	1100	81	363	227	350	171	402	161	15	200	110	90
1989	1850	129	317	132	3430	95	500	37	449	281	279	136	550	220	40	533	113	93
1990	1900	133	350	146	3500	97	1100	81	300	188	300	146	375	150	14	187	115	94
1991	1900	133	350	146	3600	100	640	47	343	214	314	153	315	126	64	853	122	100
1992	2100	147	370	154	3450	96	750	56	385	241	250	122	520	208	29	387	120	98
1993	2080	145	370	154	3700	103	550	41	280	175	270	132	305	122	50	667	115	94
1994	2095	147	375	156	3450	96	1400	104	459	287	279	136	490	196	40	533	120	98
1995	2100	147	340	142	3550	99	515	38	281	176	300	146	455	182	36	480	110	90
1996	2200	154	360	150	3700	103	1800	133	241	151	290	141	446	178	60	800	115	94
1997	2550	178	355	148	3700	103	520	39	306	191	243	119	410	164	70	933	115	94
1998	2450	171	410	171	3600	100	1650	122	540	338	255	124	580	232	35	467	120	98
1999	2500	175	400	167	3400	94	600	44	378	236	275	134	530	212	40	533	120	98
2000	2400	168	430	179	3600	100	1800	133	579	362	240	117	470	188	75	1000	116	95

*Yemeklik ve Yağlık

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, Çeşitli Yıllar

Hayvansal Ürünlerde

Türkiye’de 1980-2000 döneminde koyun ve sığır sayısının düştüğü, tavuk sayısında ise önemli bir artış olduğu dikkati çekmektedir (Çizelge 11). Koyun sayısının düşüşünde Doğu ve Güney-Doğu Anadoludaki çatışmalar nedeniyle yaylaların yasaklanması da etkili olmuştur. Ayrıca dönem başında özellikle süt ürünlerindeki fiyatları terbiye etmek gerekçesi ile başlatılan ithalat ve son yıllarda ise Et-Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu gibi kuruluşların özelleştirilmesi ve bunların çoğunun yabancı kuruluşlar eline geçerek tekelleşmeleri ile özellikle süt alım fiyatlarının gerilemesine yol açmıştır. Her monopolleşme olayında olduğu gibi üreticilerin eline geçen fiyatların düşmesi tüketiciye yaramamış, tüketicinin ödediği fiyatlar da hızlı artmıştır. Bu gelişmenin serbest piyasa söylemiyle bile ilgili olmadığı açıktır. Tekelleşmenin ne üreticiye, ne çalışan işçiye, ne de tüketiciye yaramadığı iktisata giriş kitaplarının bile yazdığı bir gerçektir.

Çizelge 11. Türkiye’de Bazı Çiftlik Hayvanları Sayısındaki Gelişmeler

YILLAR	KOYUN	SİĞİR	TAVUK
1980	48630	15894	58584
1981	49598	15981	56753
1982	49636	14484	59646
1983	48707	14099	60435
1984	40391	12410	60472
1985	42500	12466	61046
1986	43758	12713	58039
1987	43796	12713	58045
1988	45384	12562	58790
1989	43647	12173	64078
1990	40553	11377	96676
1991	40433	11973	139207
1992	39416	11951	152530
1993	37541	11910	178260
1994	35646	11901	183684
1995	33791	11789	129015
1996	33072	11886	152957
1997	30238	11185	166273
1998	29435	11031	236997
1999	30256	11054	239748
2000	28492	10761	258168

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, Çeşitli Yıllar

Koyun eti ve sütü dönem içinde düşerken, sığır ve dana eti üretimi artmıştır. inek sütü üretimi 1980 başlangıç yılına göre artmış, ancak 1983’den sonra artmamış görünmektedir. İstatistiklere göre 1983-1984 arasında tek bir yılda süt üretimi 2.5 misli artmıştır. Bu rakamlar güvenilir değildir. 1984 öncesi süt verimleri gerçekçi değildir. 1984’de yapılmış artış gerçekte kağıt üzerinde yapılmıştır. 1982 öncesi verimlerin istatistiklerde düşük gösterildiği konusunda elimizde epeyce bilgi bulunmaktadır (Özkaya, 1988, s.4). 1982 öncesi üretim istatistiklerde gösterildiği kadar düşük değildir. Bu duruma göre dönem boyunca süt üretiminin arttığını ileri sürmek hiç inandırıcı değildir.

Çizelge 12: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Et Üretimi (1000 ton)

YILLAR	TOPLAM	KOYUN	KUZU	SİĞİR	DANA
1980	204	42	25	77	32

1981	294	91	30	91	40
1982	333	104	34	106	41
1983	339	110	33	111	37
1984	589	129	62	203	151
1985	499	115	53	178	115
1986	622	105	59	232	182
1987	482	89	52	169	130
1988	459	80	51	178	112
1989	544	119	49	215	124
1990	507	95	48	213	116
1991	467	81	48	171	139
1992	449	79	43	152	149
1993	432	70	43	155	141
1994	466	79	48	161	155
1995	415	68	34	150	142
1996	417	57	41	146	156
1997	517	65	51	190	190
1998	533	88	57	182	177
1999	511	84	48	186	163
2000	491	62	49	176	178

Kaynak : DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, Çeşitli Yıllar .

Çizelge 13: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Süt Üretimi (1000 ton)

YILLAR	TOPLAM SÜT	KOYUN SÜTÜ	İNEK SÜTÜ
1980	5472	1147	3421
1981	5608	1176	3538
1982	5212	1179	3210
1983	5064	1191	3107
1984	9388	1022	7768
1985	9670	1073	7994
1986	9840	1101	8134
1987	9799	1096	8110
1988	9890	1164	8156
1989	9633	1129	7973
1990	9617	1145	7960
1991	10240	1127	8617
1992	10279	1089	8715
1993	10406	1047	8904
1994	10560	992	9129
1995	10602	934	9275
1996	10761	922	9466
1997	10077	826	8914
1998	9971	813	8832
1999	10082	805	8965
2000	9794	774	8732

Kaynak : DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara, Çeşitli Yıllar .

Girdi Kullanımı

Dönem boyunca kimyasal gübre kullanımı 1988'lere kadar artmış ancak fiyat artışlarına bağlı olarak son iki yıl 1980'ler düzeyine kadar düşmüştür. Son yıllardaki gübre üretimindeki tekelleşmenin de katkıda bulunduğu fiyat artışları ve gübre fiyatlarına olan devlet desteğinin gerilemesi sonucu gübre kullanımı düşmüştür. Ancak kullanımındaki gerilemeyi tümüyle olumsuz karşılamamak gerekir. Kimyasal gübre kullanımı açısından ülkemiz ile gelişmiş batılı ülkeler arası yapılan karşılaştırmalar çok sağlıklı değildir. Ülkemizde kuru tarım yapılan alanlar çok

geniştir. Ayrıca gelişmiş ülkeler kimyasal gübre kullanımlarından memnun değildirler ve bunu düşürmeye çalışmaktadırlar. Ülkemizde kimyasal gübre kullanımı nedeniyle çevre kirliliğinde oldukça büyük artışlar oluşmuştur. Endüstriyel tarım bütün dünya'da olduğu gibi ülkemizde de yaşamı tehdit etmektedir. Bu olumsuz koşulların ülkemizde başta organik tarım olmak üzere düşük dış girdi ve sürdürülebilir tarım seçeneklerine hız kazandırmasını bekleyebiliriz. Ancak bu gelişim için bir politikaya ihtiyaç duyulduğu kendiliğinden de gerçekleşmeyeceği açıktır.

Çizelge 14: Yıllar İtibariyle Kimyasal Gübre Kullanımları (ton)

Yıllar	Toplam Gübre Kullanımı*	İndeks 1980=100
1980	1165380	100
1981	1309392	112
1982	1450190	124
1983	1633351	140
1984	1604554	138
1985	1430483	123
1986	1519245	130
1987	1777851	153
1988	1613692	138
1989	1798198	154
1990	1887883	162
1991	1769411	152
1992	1927643	164
1993	2207199	189
1994	1507231	129
1995	1700440	146
1996	1799217	154
1997	1825772	157
1998	2185398	188
1999	1271678	109
2000	1183144	102

* N, P₂O₅ ve K₂O

**Haziran ayı sonuna kadarki verilerdir.

Kaynak: 1.Gübre Üreticileri Derneği Yayınları, Yayın No: 167, Gübre Tüketim İstatistikleri Kataloğu (1960-1998), Ankara

2.Gübre Üreticileri Derneği Yayınları, Yayın No: 169, Aylık İstatistiki Bilgiler Bülteni, Haziran 1999 , Ankara

Traktör sayısı, sanayi yemi üretimi dönem boyunca artmaya devam etmiştir. Sulanan alanlarda da artış sürmekle birlikte duraklamalar sözkonusudur. 2000 yılına kadar GAP projesinde enerji yatırımlarında % 70, sulama yatırımlarında ise sadece % 12.8 gerçekleşme sağlanabilmiştir. Sulamaya açılması öngörülen 1.700.000 hektar alanın sulanabilmesi için yatırımlar bu hızla devam ederse öngörülen sürenin 60 yıl gerisinde kalınacaktır. (Ergin, 2000)

Çizelge 15: Traktör, Yem ve Sulamada Gelişmeler

Yıllar	Traktör sayısı (1000 adet)	Sanayi Yemi Üretimi (1000ton)	Kamu Sulaması (1000 Ha)
1980	436	1449	1696
1985	584	3042	2379
1990	692	3976	2910
1995	777	4483	3261
2000	924	6662	3379*

*1999 yılına ait

Kaynak: H. İnan (2001) Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, Tekirdağ, s.40'dan yararlanarak.

Dönem Boyunca Tarım Politikasındaki Gelişmeler

Dönem başlarında serbest piyasanın bütün sorunları çözeceğine dair bir ideoloji topluma yerleştirilmeye çalışıldı ve bunda oldukça başarılı olundu. Dünya'da hele tarımda aslında serbest piyasa olmadığı, başda ABD devleti olmak üzere yoğun müdahalelerle piyasaya yön verildiği gözden uzak tutuldu. Peynir fiyatlarındaki artışları dizginlemek gerekçesi ile "terbiyevi ithalat" adı altında yoğun peynir ithalatı başladı. Bu ise daha sonraları daha da kötüleşecek olan hayvancılık kesiminin olumsuz gidişini başlattı.

1984'lerde Tarım Bakanlığı reorganizasyonu adı altında başta Toprak-Su olmak üzere bir çok kurum dağıtıldı. Bu gelişmelerden sonra Tarım Bakanlığı çalışanları bugün bile eski etkinliklerini arar hale geldiler. Özellikle araştırma büyük ölçülerde ihmal edilmeye başlandı. Kadro verilmeyerek bir çok araştırma enstitüsü bugün işlevsiz hale getirilmiş bulunuyor. Hatta araştırma çalışmalarını ileri ülkelerin çok iyi yaptığı bizim bunları transfer etmemizin yeteceği ileri sürüldü. Bazı araştırma enstitüleri kapatıldı, bazıları birleştirildi. Özellikle tarımda araştırmanın mutlaka ülkede yapılması gerektiği, başkalarının sonuçlarının bizim ekolojik koşullarımıza uymayabileceği, uysa bile bize bunların ürünlerinin getirilmesinin çok pahalıya mal olacağı unutuldu. Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsünün 1984'de geliştirdiği Nazilli Pamuk çeşidi bu olguyu çok güzel ortaya koymaktadır. Bu çeşit ile verimde çok ciddi bir artış sağlanabildi. Çok yetersiz olanaklarla bile elde edilen bu başarı araştırmanın ülkede yapılması gerektiğini çok güzel ortaya koymaktadır. Bu çeşit Ege'de hala çok yaygın olarak kullanılmaktadır.

1980 sonrası Köy-Koop Merkez Birliği siyasi bazı nedenlerle kapatıldı ve ancak 1999 yılında tekrar açılabilir. Yaklaşık 20 yıllık bir sürede kooperatiflerimize üst örgütlenmede engelleme yapıldı.

1985'de Dünya Bankası ile tarım sektörü uyum ikraz anlaşması yapıldı. Resmi Gazete'de 13.7.1985'de yayınlanan anlaşma ile Türkiye'ye 300 Milyon Dolar kredi açılmıştır. Bunun % 95'i ithalat için gerisi ise "tarım yönetimini geliştirmek" gerekçesi ile verilmiştir. Amaç, tarımı Dünya güçlülerinin çıkarlarına uygun olarak biçimlendirmektir. Bu kapsamda tahıl depolama projesi, tarımsal yayım ve uygulamalı araştırma projesi, tarımsal sanayi projeleri hazırlanmıştır. TİGEM ve TZDK'larının modernize edilmesi kılıfı ile bunları özelleştirmeye hazırlamak ve girdi

pazarlamadaki devlet etkinliği kırılmak istenmiştir. TZDK'nin gübre pazarlama tekeli kırılmış ve özel tekellerin yolu açılmıştır.

Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma projesi ile bu yıllarda Dünya'da katılımcı yaklaşımlardaki gelişmeler gözden uzak tutularak tepeden inmece bir yaklaşımla Dünya Bankasının eğitim ve ziyaret modeli (training and visit system) kullanılarak yayıma yol verilmeye çalışılmıştır. 2000'li yıllarda bu yaklaşım katılımcı yaklaşımların gelişmesi ile tamamen demode olmasına rağmen Dünya Bankasının başka gelişmekte olan ülkelere kredi teklif ederek yaklaşımı uygulamak istediği öğrenilmiştir. Amaç kalkındırmak değil bağımlılık yaratmaktır.

1981 yılından itibaren destekleme alımlarına konu olan ürün sayısı azaltılmaya başlanmış, 1990 yılında 10 ürüne kadar daraltılmıştır. Seçim yılı olan 1991 yılında, daha önceki daralmanın mimarı olan iktidar partisi tam ters bir politika izlemiş, desteklenen ürün sayısını arttırmış; aynı politika izleyen koalisyon hkmetince de korunmuş ve 1992 yılında desteklenen ürün sayısı 26'ya ulaşılmıştır. 1993 yılında da bu politika büyük ölçüde korunmuş, ayrıca 1993/94 kampanya yılında pamukta yeni bir uygulamaya, prim sistemine geçilmiştir. 1994 yılında 5 Nisan kararları ve bu bağlamda IMF'ye verilen taahhütler çerçevesinde, tarımsal desteklemeler gözden geirilmış ve "daha rasyonel bir yapıya kavuşturmak" adına destekleme modeli yeniden düzenlenmiştir. Bu amaçla tarımsal KİT'lerin alım yaptığı hububat, şeker pancarı ve tütün dışındaki rnler Hazine garantili destekleme kapsamı dışına çıkarılmıştır. Fındık, ayıeği, pamuk gibi Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) alanında kalan ürünler için Hazine garantili alım yapılmasına dönük eski uygulama terkedilmiş, Birliklerin alım fiyatlarını kendileri açıklayarak kendi mali sorumluluklarında alım yapmaları esasına geçilmiştir. Daha nemlisi, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine yönelik olarak Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan % 50 basit faizli ve genel olarak bir yıl vadeli ürün ve işletme kredisi uygulaması başlatılmıştır. Yeni uygulama, Sanayi ve Ticaret Bakanlarının fiyat açıklamalarını 2000 yılına kadar Birlik yöneticilerine bırakmamaları nedeniyle eskisinden farklı değilmiş gibi gözükse de, esaslı bir farklılık getirmiştir: nceki dönemde Ziraat Bankası aracılığıyla cari faiz hadlerinden, Hazine garantili ama sbvansiyonsuz, kredi kullandırılan Birliklere (1993/94 yılı kredileri 3 ay vadeli % 115 basit faizli olup, temerrüt faizleri ve masraflarıyla birlikte birinci yıl sonunda % 190'ı bulmakta, ikinci yıldan itibaren % 133 oranına bağlanmaktaydı), 1994 sonrasında DFİF kaynaklı, Hazine garantisiz ama sübvansiyonlu kredi kullandırılması uygulamasına geçilmiştir. Desteklemenin daraltıldığı açıklanan bir dönemde, bu uygulama aslında Birlikler açısından ve genel kooperatifçilik ilkeleri açısından daha tercih edilir bir uygulama özelliği taşımıştır.

Tarımsal Destekleme Araç ve Kurumlarının Tasfiyesi

Türkiye'de tarımsal desteklemenin uygulama araçları tarımla doğrudan/dolaylı ilişkili KİT'ler ve tarımsal kooperatiflerdir. Tarımla doğrudan ilişkili KİT'lerden TMO, TEKEL, şeker Fabrikaları A.ř., aykur gibileri aynı zamanda tarımsal destekleme politikalarının da merkezinde bulunan destekleme araçlarıdır. Bunlar alım/satım, stoklama ve/veya sınaı dönüştürme işlevlerini yerine getirirler. Tarımsal fiyatların ve dolayısıyla tarımsal gelirlerin istikrarı (regülasyonu), öncelikli amaçları arasındadır. 5 Nisan 1994 kararlarıyla bu kuruluşlardan ilk üçünün faaliyet ürünleri (tahıl, tütün ve

şeker pancarı) Hazine garantili destekleme kapsamı içinde bırakılmışken, bugün bundan da vazgeçilerek ilgili kuruluşlar için kısmi bir tasfiye/işlevsizleştirilme hatta özelleştirilme süreci başlatılmış bulunmaktadır.

Pazar payları daha küçük olmakla birlikte üretici ve tüketici piyasalarında fiyat istikrarını sağlayan SEK ve EBK gibi KİT'ler ise ne yazık ki fazla bir dirençle karşılaşmadan ve arsa değerlerini bile karşılamayan bedeller karşılığında özelleştirilmişlerdir.

TÜGSAŞ, İGSAŞ gibi KİT'ler tarımın en önemli girdisi olan gübre üretiminde rol almaktadır. Türkiye'de toplam gübre üretiminin yüzde 35-40'luk bölümünü sağlayan bu kuruluşlar, gübre fiyatlarında düzenleyici bir etkiye sahip olmuşlardır. Böylece özel gübre tekellerinin aralarında anlaşarak fiyat karteli oluşturmalarının önünde en büyük engeli oluşturmuşlardır. Bunların hararetle özelleştirilmelerini isteyenler arasında özel gübre tekellerinin bulunması hiç şaşırtıcı değildir.

Tarıma dönük tek finansman kuruluşu olan Ziraat Bankası'nın özelleştirme programı içine dahil edilmesi ve bunun bir takvime bağlanması konusunda IMF/DB ikilisinin özellikle 22 Kasım Mali Krizi sürecinde ısrarlı taleplerinin sonuç verdiği anlaşılmaktadır. Tarımsal desteklemenin (özellikle TSKB'lerin) finansmanında 1995 sonrasında artan bir rol oynayan bir diğer finansman aracının, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'nun (DFİF) tasfiyesi de programa alınmış bulunmaktadır.

Yukarıda sayılan kuruluşların büyük bölümü için açık bir tasfiye düzeneği öngörülmesi olmasına karşın, desteklemenin ikinci önemli müdahale kurumlarını oluşturan tarımsal kooperatif birlikleri için, bunların hukuki yapıları gözönünde bulundurularak, örtük ve tedrici bir tasfiye planı yürürlüğe konulmuş bulunmaktadır. Bunlardan tarım kredi kooperatifleri, sübvansiyonlu faizlerle ortakları olan çiftçiye nakdi kredi sağlamak yanında, gübre ve tarımsal ilaç gibi girdilerin alım satımını yaparak da katkıda bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin bir tarımsal kooperatif bankasına dönüştürülmeleri perspektifiyle yeniden yapılandırılmaları, ulusal çıkar eksenli politikalar geliştirmek isteyen bir siyasal hareket açısından tutarlı ve doğru bir politika olurdu.

1980'lerde vergi almak yerine borç almayı yeğleyen anlayışlar olumsuz gidişi hızlandırmıştır.

Buna karşılık, istihdam içindeki payı hala % 40 düzeyinde bulunan tarımın milli gelir içindeki payı 1980'deki % 24'lük düzeyinden 1990'ların sonunda yüzde 15 düzeyine gerilemiş, Türkiye'nin tarımsal ürün ithalatı giderek tırmanmaya başlamıştır. Ülkemiz açısından bu denli önemli bir sektörün geleceğinin, sadece uluslararası finans kuruluşlarının telkinlerine bırakılması kaygı vericidir. 2000 yılında yürürlüğe sokulan istikrar programının hedefleri arasında tarımın destekleme araçlarını hemen veya tedricen tasfiye etmeye ve tarım ürünleri ithalatında koruma oranlarını düşürmeye dönük önemli taahhütler altına girilmiş bulunmaktadır. Oysa, Türkiye'nin ne GATT çerçevesinde ne de AT ile imzaladığı GB anlaşması nedeniyle iç desteklerin indirimi konusunda veya mevcut destekleme modelinden vazgeçerek tamamen "Doğrudan Gelir Desteği" (DGD) sistemine angaje olmak konusunda

herhangi bir taahhüdü bulunmamakta; GB anlaşması ise tarım ürünlerini kapsamamaktadır.

Doğrudan Gelir Desteği Sistemi

Türkiye’de mevcut destekleme araçlarından vazgeçilmesini savunanların en fazla öne sürdükleri gerekçe, bunların kamu maliyesine yüksek maliyet getirdiğidir. Bu savı güçlendirmek için abartılı rakamlar öne sürülmektedir. Oysa Türkiye’de tarımsal desteklemenin ulusal gelire (GSMH’ya) oranı % 1 ile 2 arasında değişmektedir. Kamu açıklarının GSMH’ya oranı ise % 15’i aşmış bulunmaktadır. Kamu borçlanmasının yarattığı faiz yükünün GSMH’ya oranı da % 18 dolayındadır. Salt bütçe faiz ödemelerinin milli gelire oranı 2000 yılında % 15’in üzerine çıkmıştır. Buna karşılık, 2000 yılında bütçede tarıma ayrılan destekleme ödeneği ile DFİF ödeneğinin toplamı bütçenin % 1.7’sini, GSMH’nın ise yüzde 0.7’ini oluşturmaktadır.

Mevcut destekleme modelinin çok kısa bir zaman dilimi içinde yerini bütünüyle doğrudan gelir desteği (DGD) modeline bırakmasını öngören 2000/267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 14 Mart 2000 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Mevcut destekleme uygulamalarını bütünüyle ikame etmesi tasarlanan DGD sistemi tek başına hiçbir ülkede uygulanmamaktadır. AB ülkelerinde DGD ödemelerine kısmen yer verilirken, bu ödemeler fiyat politikası, garanti eşikleri, üretim planlaması ve diğer iktisat/maliye politikası araçlarıyla birlikte uygulanmaktadır. AB’de toplam destekleme içinde DGD % 30’luk bir paya sahip bulunmakta, pazar fiyat desteği % 55’lik bir önem derecesinde bulunmakta, girdi desteği de % 8 boyutunda olmaya devam etmektedir. Ayrıca, DGD ödemelerinin AB destekleme sistemi içinde payının artırılmasının, kısa/orta vadede daha fazla kaynak emeceği hesaplanmakta ve bunun önlemi aranmaktadır.

ABD’de ise, DGD’nin toplam destekleme içindeki önemi % 10 sınırlarında kalmakta, pazar fiyat desteği % 50, girdi kullanımına dayalı destek ise % 10 boyutlarında bulunmaktadır. DGD’nin uygulanması ise, üretim fazlası olan ürünlerde alan veya ürün kotalarının çiftçi gelirlerinde yaratacağı aşınmayı telafi amaçlı olmaktadır. Türkiye’ye önerilen model ise her türlü üretim ve verimlilik referanslarından yalıtılmıştır.

Öte yandan DGD uygulamasının başlangıçta kamu maliyesi üzerine daha fazla yük getireceği salt AB örneğiyle sınırlı değildir. Daha kapsamlı bir DGD uygulamasına çok daha uzun hazırlık dönemleriyle geçildiği Meksika örneği de, DGD’ye geçişin Hazine üzerindeki destekleme yükünü arttırdığına ilişkin sonuçlara işaret etmektedir¹. Oysa Türkiye’de DGD sistemine geçişi tercih etmek isteyen iç ve dış karar alıcılar, bunun kamu maliyesi üzerindeki tarımsal destekleme yükünü hafifletmesini istemektedirler. Bu bile uygulamanın göstermelik olacağına dolaylı bir kanıtı niteliğindedir.

¹ Nitekim Meksika uygulamasında da DGD’nin daha fazla kamusal kaynak gerektirdiği ortaya çıkmıştır. Bu konuda bkz: Demirci(2000).

Bu arada, Türkiye’de mevcut tarımsal destekleme sisteminin yükünün % 70’inin, ithalat koruması ve iç fiyat politikaları nedeniyle tüketici üzerinde, % 30’unun ise vergi mükellefi yani Hazine üzerinde olduğu hesaplanmakta, bunun, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tersine çevrilmesi gereğinden söz edilmektedir (Çakmak vd., 1999:13). Bu durumda, tüketici yerine Hazine’ye daha fazla yük bindirecek bir sistemin, bugünkü istikrar programının kamu maliyesi üzerindeki yükünü hafifletmeye ayarlanmış hedefleriyle nasıl uyumlu olacağı açıklanmaya muhtaçtır. Burada ya ciddi bir çelişki vardır; ya da, daha doğrusu, tarımsal desteklemeden bütünüyle vazgeçmek niyetlerinin maskelenmesi için, DGD sistemine göstermelik bir işlev yüklenmektedir.

Türkiye’de (ne de başka bir ülkede) doğrudan gelir sisteminin tek başına tarımsal destekleme uygulamalarını ikame etmesi mümkün olmadığı gibi, DGD’nin Türkiye gibi istihdamın % 40’ünün tarımda kümelendiği ve kayıt sisteminin geçerli olmadığı bir sektörde başarıyla uygulanma koşulları da bulunmamaktadır. Türkiye’de uygulanmak istenen DGD sistemi, 1 dönüm ile 199 dönüm arasında araziye sahip çiftçilere (fazlasına sahip olanlarda 199 dönümü kadar olan bölümüne), birim arazi başına geri dönüşsüz hibe biçiminde parasal yardım yapılmasını öngörmektedir. 2003’te ortada başka bir destekleme düzeneği kalmamış olacaktır. Doğrudan gelir desteğinin de çok sürdürülmeyeceği açıklanmakta, ancak kamuoyuna açık bir takvim verilmekten kaçınılmaktadır.

Bu kadar kısa sürede ve Türkiye tarımının bugünkü koşullarında böyle bir uyum olanaksızdır. 4- 4.5 milyon aile işletmesinin üstelik çok parçalı bir yapıda tarım yaptığı, kayıt sisteminin çok yetersiz olduğu, kadastro çalışmalarının onyıllardır tamamlanamadığı bir ülkede DGD sistemine geçilemez; bu sistem olsa olsa mevcut destekleme biçimlerine bir ek olabilir. Bu sisteme geçiş, çok parçalı ve çok çocuklu tarımsal aile işletmelerinin herbirinin ayrı ayrı DGD talep etmesine götürecektir; kısa sürede aile işletmesi sayısı daha da artacak; 200 dönümün üzerinde olan işletmelerin kapitalist gelişmenin rasyoneliyle dahi çelişerek bölünmesine götürecektir, tapusu olduğu halde tarım yapmayan ve belki de kentte yerleşik olanların uygulamadan yararlanabilmesi imkanı getirilirken, ortakçı ve kiracılar sistem dışına itilmiş olacak, hisseli arazilerde yeni hukuki ihtilaflara zemin hazırlanacaktır.

Nitekim, pilot uygulama bölgelerindeki başvuruların -Polatlı örneğinde görüldüğü gibi- beklenenin üç katına çıkmış olması, köylülükle ilgisi bulunmayan tapu sahiplerinin –arazi spekülâtörleri, yapı konut kooperatifleri, kuyumcu, avukat, doktor, tüccar, otelci, un fabrikatörü serbest meslek sahipleri veya ticaret erbabının, vb.’nin- gelir desteği talep etmeleri bu tehlikenin ciddiyetini göstermektedir². Tarım dışı amaçlarla tarımsal arazi edinenlerin veya miras yoluyla edindikleri arazileri kiracı /ortakçı aracılığıyla işleten veya boş bırakanların sistemden yararlanması mümkün olduğu gibi, yoksul çiftçi lehine getirildiği iddia edilen sistemde verimlilik farkları 10 katına kadar açılabilen Orta veya Doğu Anadolu köylüsü ile Ege-Çukurova çiftçisinin miktar bazında aynı destekten yararlanması sözkonusu olmaktadır. Diğer yandan hiç arazi kullanmadan veya az kullanarak, meraya dayalı hayvancılık yapanlar bu uygulamadan hiç bir şekilde yararlanamamaktadırlar. Hayvancılık yapan üreticilerin bitkisel üretim yapanlardan birçok bölgelerde daha düşük gelirlerle yetindikleri bilindiğinde doğrudan gelir sisteminin küçük üreticiyi koruyor savları havada kalmaktadır. Bu akıldışı politikalar, toplulaştırma çabalarının, modern büyük

² Bu konuda Türkiye Ziraat Odaları Birliği’nin Polatlı’da yaptığı alan araştırmasının sonuçları gerçekten çok öğreticidir.

işletmeler kurulmasının, tarımın rekabetçi düzeyinin yükseltilmesinin, kısaca köylülükten çiftçiliğe geçişin de önünün iyice tıkanması anlamına gelecektir.

Doğrudan gelir desteği ilk uygulamalarından çıkarılan bir başka gerçek de sistemin uygulanışının önemli bir bürokrasi gereksinmesidir. AB ülkelerinden Yunanistan ve İtalya'da da görüldüğü gibi Tarım Bakanlığı bir süre sonra bu işden başka nerede ise hiç bir şey yapamaz hale gelecektir. Şimdiden gübre ve pamuk prim uygulamalarında bu duruma yaklaşılmıştır. Yayımlar ve kontrol hizmetlerinin askıya alınmasının ülkeye ne kadar zarar getireceği hiç hesaplanmamaktadır.

2000-2002 programına göre, üç yıl içinde mevcut sistemin ürün ve girdi fiyatlarına, sektörün kredilendirilmesine, damızlık hayvan ve tohum üretimine dönük tüm destekleme mekanizmaları tasfiye edilmiş olacaktır. Bunun Türkiye çiftçisi için olduğu kadar Türkiye'nin **tarımsal ürün yeterliliği ve gıda güvenliği** açısından da bir yıkım anlamına geleceği, ortaya çıkacak yeni göç dalgasının tüm toplumsal dokuyu çok kısa bir zaman diliminde altüst edeceği tarafsız çevrelerin ortak görüşüdür.

Tarımda zar zor tutunan kitlelerin iki-üç yıl gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde hiçbir önlem alınmadan tarım dışına göçmeye zorlanmalarına yol açacak olan bu tasfiye süreci, mevcut kırsal göç hızını ikiye katlayabilecektir. Bunun salt ekonomik maliyetleri dahi mevcut destekleme maliyetlerinin üzerine çıkacaktır. Çünkü kent varoşlarına göçen kitleler imar planlarının uygulanmasına imkan tanımayacaklar, Türkiye bunun doğuracağı altyapı sorunlarıyla onyıllarca boğuşmak zorunda kalacaktır. Kent varoşlarındaki kitlelerin kamusal hizmet talebinin köy yerleşkelerinden çok daha fazla olduğu dikkate alınırsa, kısa dönemde dahi daha yüksek ekonomik maliyetlerin ortaya çıkacağı açıktır. Öte yandan tarımsal ürün ithalatının çok hızlı artışı nedeniyle dış ticaret açıklarının büyümesi ve döviz gereksiniminin kabarması da ek bir ekonomik bedel olarak hesaba katılmalıdır.

Sonuç

1980-2000 döneminde Türkiye tarım ürünleri açısından kendi kendine yeterliliğini kaybetmiştir. Tarım artık dış ödemeler dengemize olumlu katkıda bulunamamaktadır. Dönem içinde verimliliklerdeki artışlar yetersizdir. Tarımı destekleyen kamu kurumları çökertilmiş, kurulan yerli veya yabancı sermayeli özel tekeller çiftçinin eline geçen fiyatları geriletirken, girdi fiyatları genelde daha hızlı artmıştır. Kooperatifçilik bu dönemde desteklenmemiştir. Bütün bunlara rağmen tarım üreticileri suçlanmış ve Türkiye'deki ekonomik krizin nedeni olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

BABACAN A. (2000), *Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi*, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT, Ocak, Ankara.

- ÇAKMAK E., H. KASNAKOĞLU, H. AKDER,** (1999), Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye, TÜSİAD Yayın No. TÜSİAD-T/99-12/275, Ankara.
- DEMİRCİ S.,** (2000), *Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- DEMİRCİ , S.,** (1999), *Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah ve Dağılım Etkilerinin İncelenmesi (Şeker, Tütün ve Fındık Örneği)*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- ERGİN, G.,** (Eylül 2000), "TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'nın Gap Bölgesindeki Saptamaları" *Mezopotamya Tarım Bülteni*, 2 (1)
- ERTUĞRUL C., G.GÜNAYDIN,** (7-8 Ocak 1999), *Dünya'da ve Türkiye'de Tarım Politikalarına Yeni Yaklaşımlar, Dünya'da Ve Türkiye'de Tarımsal Desteklemelere Yeni Yaklaşımlar*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası'99 Sempozyum, Ankara.
- İŞİN, F.,** (1998)"GATT-Uruguay Round Tarım Anlaşması Çerçevesinde AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin Türk Tarımı Açısından Değerlendirilmesi", *Ege Bölgesi 1.Tarım Kongresi*, 7-11 Eylül 1998, Aydın,I. Cilt, s.641-649.
- İŞİN, F.,** (1998)"Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi ve Korumacılık kavramı", *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Sayı 3, İzmir.
- İŞİN, F.,** (2000), *Türkiye'de Son yıllarda Pamukta Uygulanan Destekleme Politikalarının İzmir İlinde Seçilmiş Bir Yörede üreticilere Yansıması ve Üretici Görüşleri Üzerine Bir Araştırma*, Üniversiteliler Ofset, İzmir.
- OECD,** (1999) *Agricultural Policies in OECD Countries, Monitoring and Evaluation*, Paris.
- OECD,** (1998), Statwise PSE/CSE Datenbank,
- OYAN, O.** (1995), "5 Nisan Kararları ve Tarımsal Politikalar", *93-94 Petrol-İş Yıllığı*, ss.715-729.
- OYAN, O.,** (1997), "Tarımsal Desteklemeye Alternatif Arayışları: Yedinci Plan ve Ötesi", *Ekonomide Durum*, 2, ss. 78-96
- OYAN, O.,** (1999), "Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği", *TÜRK-İŞ Yıllığı '99*, cilt I, ss.187-200.
- ÖZKAYA, T.** (1988) Ege Bölgesinde Seçilmiş Bazı İllerde Süt Sığırcılığına Yönelik Tarımsal Yayımların Stratejisinin Analizi, (çoğaltma), İzmir.
- ÖZKAYA, T.** (1996) Türkiye Tarımında Küçük Üreticiler, Topraksızlar Sorunu ve İzmir İlinde Küçük ve Orta Büyüklükteki Tarım İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma, Ziraat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir.
- ÖZKAYA, T.,** (Ocak-Şubat 2000), "21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Tarımı-Küreselleşme ve Yapısal Değişimler" *Bülten*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi, İzmir.
- Özkaya, T., Oyan, O., Işın, F., Uzman, A.** (2001) "Türkiye Tarım Ekonomisi Nereye Götürülüyor?" *İktisat Dergisi*, Nisan 2001, sayı: 412 içinde., İstanbul.
- SAYIŞTAY** (2000), *2000 Yılı Mali Raporu*.
- T.B.M.M.,** Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/659), 11.04.2000, (www.tbmm.gov.tr).
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı,** IMF-Niyet Mektubu Türkiye (www.treasury.gov.tr).
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı** (2000,I), *Enflasyonla Mücadele Programı Politika Metinleri (Niyet Mektubu, Para Politikası, Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat)*, Cilt I, Ocak 2000.

T.C. Başbakanlık Hazine Mũsteřarlıęı (2000,II), *Enflasyonla Mũcadele Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat)* , Cilt II, Temmuz 2000.

URGANCI, H., (1977) *Tũrkiye’de Buğday ve Pamukta Uygulanan Tarımsal Fiyat Politikasının Etkinliği Őzerine Bir Araştırma*, .Ő. Ziraat Fakũltesi, Adana.